

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Обґрунтовано сутність та особливості використання диверсифікації інвестицій при формуванні інноваційних проектів. Визначено принципи залучення інвестицій в інновації.

Ключові слова: диверсифікація, інвестиційно-інноваційні проекти, ефективність, оцінка.

Домінування інноваційних пріоритетів розвитку економіки зумовлює необхідність пошуку нових інвестиційних інструментів для забезпечення інноваційного реінжинірингу підприємств в умовах загострення конкурентної боротьби та невизначеності зовнішнього середовища.

Важливим є освоєння виробництва нових товарів, товарних ринків, а також видів послуг, що включає не просто диверсифікацію товарних груп, але й розповсюдження підприємницької діяльності на нові та непов'язані з основними видами діяльності будь-якого підприємства. Обмеженість власних інвестиційних ресурсів, яка суттєво впливає на процеси стратегічного портфельного планування, здебільшого провокує менеджмент таких підприємств до ігнорування чи недофінансування інноваційних проектів як таких, що є слабо прогнозованими чи високоризиковими.

Проблема диверсифікації інноваційної переорієнтації інвестиційного проектування загострюється важкодоступністю зовнішніх джерел фінансування, особливо при залученні зовнішніх інвестицій для реалізації високоризикових інноваційних заходів, а також слабким розвитком ринку венчурного капіталу в Україні. Низький рівень якості інвестиційного проектування на вітчизняних підприємствах, спричинений фрагментарністю та розрізненістю методичної бази управління інвестиційно-інноваційними проектами, призводить до недофінансування інноваційної діяльності, внаслідок чого нівелюються ключові резерви конкурентоспроможності підприємств на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Проблеми диверсифікації інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств досліджені в наукових працях вітчизняних вчених І. О. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, В. В. Вітлінського, А. Ф. Гойка, В. В. Коссова, Я. Д. Крупки, Б. М. Литвина, Л. А. Ляхович, А. В. Мертенса, Є. В. Мниха, А. А. Переседи, В. П. Савчука, І. Д. Фаріона та інших, а також в працях зарубіжних науковців В. Беренса, Г. Бірмана, М. Бромвича, Л. Гітмана, М. Грачової, М. Джонка, В. Ковальова, І. Лукасевича, А. Недосєкіна, Б. Хавранєка та інших; питанням управління інноваційною діяльністю підприємств присвячено праці В. П. Александрової, Ю. М. Бажала, В. М. Гейця, А. П. Гречан, О. Є. Кузьміна, О. О. Лапко, Д. С. Львова, Б. Є. Патона, Б. Санто, Б. Твісса, Л. І. Федулової, Г. К. Ялового.

Водночас вирішення проблем диверсифікації інноваційної спрямованості інвестиційного проектування, вироблення підходів до реалізації інвестиційно-інноваційних проектів підприємств, формування та управління портфелями таких проектів

носить розрізнений та фрагментарний характер, що потребує проведення подальших наукових досліджень у цій сфері.

Диверсифікація реалізується тоді, коли підприємство далі не може розвиватись на даному ринку в рамках своєї галузі.

Тому, стратегія диверсифікації повинна бути спрямована на систему заходів, що використовуються для того, щоб підприємство не стало занадто залежним від одного стратегічного господарюючого підрозділу (інвестора) чи однієї асортиментної групи.

Інвестиційний процес на підприємстві розпочинається з виявлення причинно-наслідкових зв'язків та мотивації необхідності інвестицій та інновацій, і охоплює процес стратегічного інноваційного та інвестиційного планування, який реалізується в межах існуючих обмежень та обраних критеріїв. Причинами, що стимулюють підприємство до інвестицій в матеріальне виробництво чи науково-дослідні проекти служать результати довгострокового та короткострокового прогнозування, які виявляють тенденції в зміні зовнішнього середовища. По-перше, це неспроможність економічної системи забезпечити в коротко- чи довгостроковій перспективі ймовірний попит. По-друге, брак виробничих можливостей за стабільного попиту може виявитися результатом використання застарілого обладнання, котре треба замінити, або ж є наслідком зростаючого попиту, коли потрібно нарощувати обсяги виробництва.

Ми пропонуємо модель взаємозалежності інноваційної та інвестиційної діяльності в системі управління диверсифікацією підприємства яку подано на рис. 1.

У першому випадку – це проблема кількості, тобто інвестиції залучають у потужність, у другому – проблема якості, пов'язана з інвестиціями у продуктивність. Розмежування цих двох причин існує швидше на теоретичному рівні, ніж на практиці. Адже внаслідок зростання потужності підприємство майже завжди покращує продуктивність. Крім того, проблеми, що виникають при зменшенні попиту на продукцію, можуть викликати необхідність інвестувати кошти в інноваційні розробки.

Після виявлення потреби в інвестуванні здійснюється аналіз інвестиційних ресурсів. Тому, якою б великою не була потреба капіталовкладень, потрібно, щоб підприємство мало змогу це зробити, тобто його фінансовий стан має забезпечувати потреби підприємства. При цьому можливі такі два випадки: 1. підприємство має необхідні кошти для інвестування; 2. підприємство змушене позичати. У першому випадку

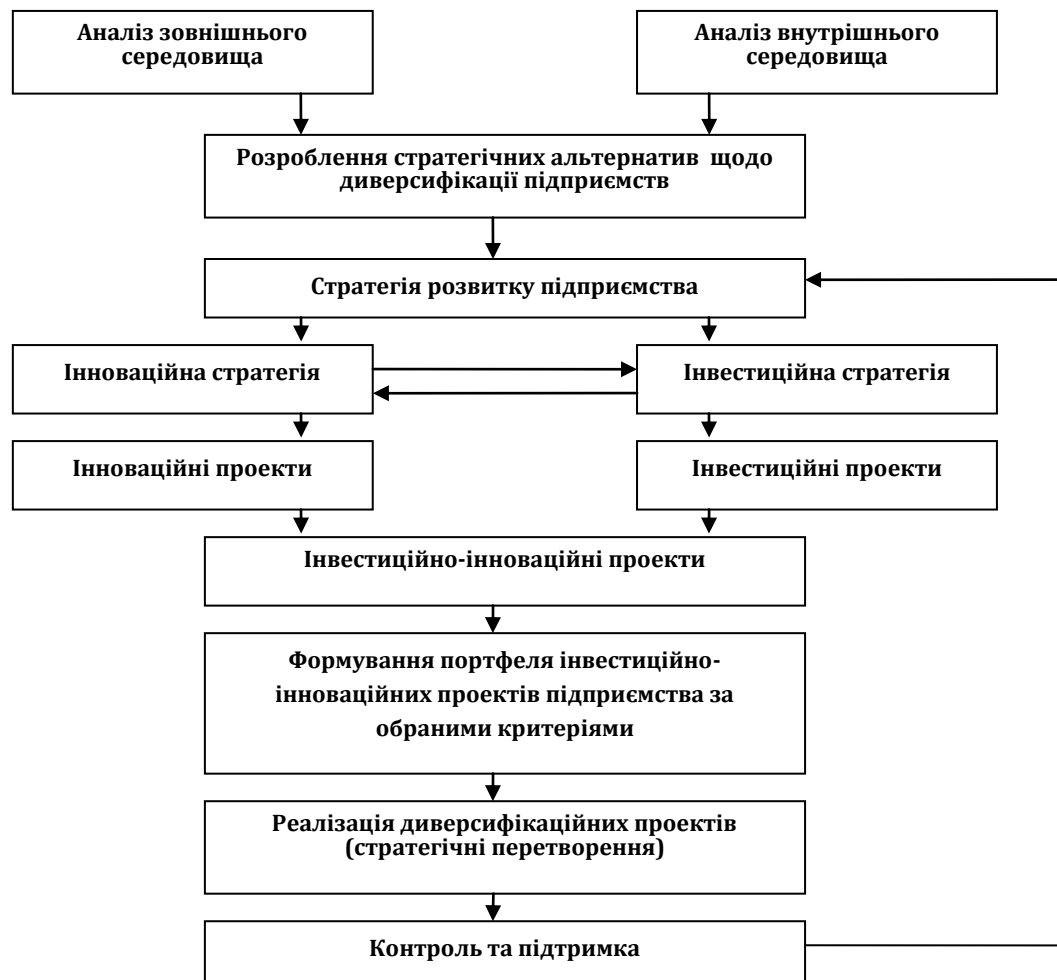

Рис. 1. Модель взаємозалежності інноваційної та інвестиційної діяльності в системі управління диверсифікацією підприємства

необхідно передбачити зростання оборотних фондів на суму, достатню для вирішення проблеми капіталовкладень сьогодні і збільшення касових витрат завтра. У другому випадку підприємство бере на себе додатковий ризик і в разі виникнення ускладнень, пов'язаних з оплатою, може потрапити в залежність до кредиторів.

Реалізація інвестицій змінює матеріальну базу та структуру підприємства. Вона, в принципі, збільшує продуктивність праці та сприяє зростанню конкурентоспроможності продукції. Ці заходи забезпечують необхідні обсяги реалізації, сприяють збільшенню прибутків та компенсують затрати на здійснення інвестицій.

Однак реалізація інвестиційних проектів є необхідною, але недостатньою умовою для зміцнення позицій вітчизняних підприємств на ринку. Дуже важливою та актуальною складовою в цьому сенсі є реалізація успішної та ефективної інноваційної діяльності [10]. Інноваційні інвестиції — це вкладання знань, праці та коштів у нововведення. В ідеальному випадку, в умовах стабільної економіки всі інвестиції повинні вкладатися в інновації. За умов кризи можливі інвестиції на підтримку діючих технічно відсталих виробничих фондів. Інтелектуальні інвестиції — це вкладання в об'єкти інтелектуальної власності, що впливають з авторського, винахідницького і патентного права, права на промислові зразки і корисні моделі.

Розрізняють такі форми інноваційного процесу [4]: простий внутрішньоорганізаційний (натуральний), простий міжорганізаційний (товарний), розширений.

Простий внутрішньоорганізаційний інноваційний процес — це процес створення і використання нововведення в межах однієї організації (нововведення не має товарної форми). Простий міжорганізаційний інноваційний процес передбачає відокремлення функцій створення і виробництва нововведення від функції його споживання, відтак інновація стає предметом купівлі-продажу. Розширений інноваційний процес означає появу нових виробників нововведення, порушення монополії виробника-піонера, що сприяє удосконаленню споживчих якостей товару внаслідок взаємної конкуренції.

Важливою характеристикою інновації є поняття її життєвого циклу, що визначає час, упродовж якого продукт-інновація є актуальним на ринку [191]. Типова схема життєвого циклу інновації складається із семи стадій: розробка нового продукту, вихід на ринок, розвиток ринку, стабілізація ринку, зменшення ринку, підйом ринку, падіння ринку.

На стадії розробки нового продукту відбувається вкладання капіталу. Стадія виходу на ринок характеризує період, коли впровадження нового продукту починає давати прибуток. Стадія розвитку ринку нового виробу характеризує час, протягом якого цей продукт активно продається і ринок досягає насичення. Стадія стабілізації показує, що обсяги продажу досягли певної межі і подальшого їх зростання вже не буде. Стадія зменшення ринку — це стадія, на якій ще існує попит, але відбувається спад обсягів збуту продукту. Стадія підйому ринку виникає за умови, коли виробник змінює маркетингову політику з метою збільшення обсягів продажу. Ця стадія переходить в стадію падіння ринку, де

відбувається закінчення життєвого циклу продукту.

Цілком очевидно, що незаперечною першоосною інноваційного процесу є наука – фундаментальні та прикладні дослідження, науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР), котрі знаходяться поза ринком, до тих пір, поки не з'являться умови для їх комерційного застосування. Зрозуміло для того, щоб не переривались можливості для розвитку науки та інноваційних процесів в вітчизняній промисловості, необхідно постійно здійснювати наукові дослідження.

Аналізуючи вищесказане, слід відмітити наявність значних резервів по інтенсифікації наукових інноваційних досліджень як на основі покращення системи законодавства в даній сфері, збільшення фінансування, так за рахунок ефективнішого витрачання коштів [4; 5; 6; 10; 11; 12].

В нашій країні за роки незалежності прийнято ряд законів, на охорону інтелектуальної власності і регламентування науково-технічної діяльності й інноваційного розвитку держави. На жаль, у цьому переліку законодавчих актів відсутня низка важливих ланок, без яких в Україні неможливо запустити механізм ринку інтелектуальної власності. Україна, успадкувавши радянський досвід, прийняла за аксіому, що інтелектуальний продукт може утворитися тільки в державному секторі науки і перш за все в академічному середовищі, ВНЗ і НДІ. Чинне законодавство, ставлячи в нерівні умови недержавні наукові організації, в порівнянні з державно-бюджетними науковими організаціями і ВНЗ, гальмує інноваційні процеси в країні. У країні практично залишений без підтримки чималий інноваційний потенціал (30-45% інтелектуальної власності) малих недержавних наукових і науково-виробничих підприємств, створених найбільш активними ученими і винахідниками після руйнування більшості науково-дослідних секторів у ВНЗ, а також НДІ, КБ і організацій НАН України. По суті, це венчурні інноваційні підприємства, котрі в економічно розвинених країнах є активними генераторами ідей і фінансуються, як правило, державою і крупними фірмами.

Крім того, не менше 10-15% інтелектуальної власності зосереджені саме в руках незалежних винахідників у вигляді патентів на винаходи нових технологій, матеріалів, машин, пристроїв. Відсутність необхідної для цих груп законодавчої бази, механізмів і чітких правил гри в просуванні інновацій спричинює не тільки малоефективне використання інтелектуального потенціалу країни, але й мимовільне стимулювання його витоку за межі країни.

Таким чином, розгляд особливостей інвестиційної та інноваційної діяльності в галузі реальних інвестицій вказує на необхідність вдосконалення методик реалізації інвестиційної діяльності. Крім того, оцінюючи загальний стан інвестиційних та інноваційних умов в Україні як задовільний, слід виділити, з точки зору підприємства, проблему формування портфеля інвестицій як збалансованої сукупності інвестиційних та інноваційних проектів в умовах ризику та невизначеності. Актуальним є розробка та уточнення методик розрахунку показників ефективності проектів, їх відповідності цілям підприємства.

Важливою проблемою управління диверсифікацією інвестицій в умовах ринку стає неповнота інформації про розвиток ситуації, що визначає можливість отримання чітких значень результатів інвестування і надійності пропонуваніх рішень. Це ставить нові вимоги до процесу планування, оскільки при неповній інформації про розвиток навколишнього середовища і стан

інвестиційного об'єкту необхідно розробляти різні сценарії реалізації інвестиційних проектів і визначати їх результативність у кожному з них. Тому невід'ємним елементом планування інвестицій стає врахування невизначеності та ризиків, органічно властивих комерційній діяльності.

Підприємства вимушені постійно перебудовуватися, своєчасно реагуючи на зміну зовнішнього середовища і цілей організації. Все це значно підвищує складність плану. Він стає комплексом різних заходів, показників, різних за характером, термінами, учасниками. В процесі вироблення рішень необхідно забезпечити оптимізацію планів інвестиційної діяльності. Ця оптимізація можлива на основі розробки декількох варіантів досягнення поставлених цілей і їх порівняльного аналізу з використанням різних критеріїв. Порівняльний аналіз забезпечує обґрунтований вибір кращого варіанту з погляду задоволення критеріям оптимальності. При цьому важливим моментом є вибір критеріїв оптимальності. Складність інвестиційних процесів, що виражається у взаємозв'язку чинників і елементів виробництва і розподілу, обумовлює наявність цілого ряду критеріїв. Процес оптимізації ускладнюється також наявністю великої кількості варіантів вирішення проблем, тому для оптимізації інвестиційних планів повинен використовуватися широкий набір інструментів обґрунтування раціональних рішень: методи моделювання, математичного планування, порівняльного аналізу, бюджету, мережного планування.

Отже, в загальному вигляді інноваційний аналіз відбувається в кілька етапів:

1. Аналіз і прогноз напрямів науково-технічного прогресу (НТП) у даній і суміжній галузях, який необхідний для розуміння майбутніх технологічних та функціональних загроз підприємству та напрямків удосконалення технологій та продукції. Технологічні загрози — це можливість виробництва продукту підприємствами-конкурентами за допомогою більш прогресивних технологічних процесів. У цьому випадку при застосуванні застарілої технології підприємство може виявитися неконкурентоздатним за витратами, а у ряді випадків – і за якістю продукції. Функціональна загроза пов'язана з можливістю появи у конкурентів нового, більш прогресивного та багатофункціонального продукту.
2. Аналіз фонду наявних патентів, винаходів та результатів НДДКР передбачає застосування чи використання вже розроблених винаходів. У даному випадку слід виходити з принципу: «майбутні інновації — це існуючі винаходи».
3. Здійснення відбору найефективніших винаходів. На цьому етапі слід визначити, котрі винаходи є найефективнішими за встановленими критеріями і яка ймовірність їх перетворення на інновації в майбутньому.
4. Аналіз ринку нововведень, який може бути представлений двома крупними блоками: ринком так званих контрактних НДДКР і ринком технологічних ліцензій.
5. Розробка інноваційних стратегій.
6. Аналіз капіталоємності інновацій, необхідних для реалізації стратегій.

Розробляючи інвестиційну політику, підприємство повинне визначити пропорції розподілу фінансових ресурсів між інноваційними, інвестиційними й іншими напрямками.

В умовах трансформаційних перетворень економіки та обмеженого фінансування НДР, що характерно для світлотехнічної галузі України, найбільш придатними

інноваційними стратегіями підприємств будуть ті, які забезпечать системний підхід до поступового оновлення асортименту продукції (інновації) на основі інформації про життєвий цикл та забезпечать модернізацію виробничої бази (інвестиції), тобто традиційна та опортуністська [11].

Цей висновок підтверджується й аналізом виробничого потенціалу підприємств, її продукції та ринку, наукового потенціалу й можливих інвестиційних та інноваційних стратегій. Рівень зношення основного виробничого обладнання більшості підприємств за перехідний період 1991-2010 рр. досяг 60%. Вивчення ж потреб ринку дозволило зробити висновок, що як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках існує потреба в диверсифікації нових товарів, а також видів послуг, що включає не просто диверсифікацію товарних груп, але й розповсюдження підприємницької діяльності, також фінансування НДДКР за роки трансформування економіки суттєво скоротилося, що викликало різке зменшення наукового потенціалу будь-якої галузі.

Запропонована модель диверсифікації свідчить про ефективності інвестиційно-інноваційних проектів. Ці оцінки в подальшому будуть застосовані для побудови портфеля інвестиційних проектів.

Список літератури

1. Бланк И. А. *Инвестиционный менеджмент* / Бланк И. А. — К. : МП «Итем» ЛТД «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. — 447с.
2. Гитман Л. Дж. *Основы инвестирования* / Гитман Л. Дж., Джонс М. Д. ; пер. с англ. — М. : Дело, 1999. — 1008 с.
3. Гойко А. Ф. *Ефективність інвестування реконструкції і технічного переоснащення діючих підприємств* / Гойко А. Ф. // *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин* : зб. наук. праць. — К. : КДТУБА, 1998. — С. 64-74.
4. Крупка Я. Д. *Облік інвестицій : монографія* / Крупка Я. Д. — Тернопіль : Економічна думка, 2001. — 302 с.
5. Пересада А. А. *Інвестиційний аналіз* / Пересада А. А., Онікієнко С. В., Коваленко Ю. М. — К. : КНЕУ, 2003. — 134 с.
6. *Портфельне інвестування : навч. посіб.* / [А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко, С. В. Урванцева]. — К. : КНЕУ, 2004. — 408 с.
7. Санто Б. *Инновация как средство экономического развития* / Санто Б. — М. : Прогресс, 1990. — 296 с.
8. *Страховий та інвестиційний менеджмент* / [під кер. і наук. ред. В. Г. Федоренка]. — К. : МАУП, 2002. — 344 с.
9. Недосекин А. О. *Нечетко-множественный анализ рисков фондовых инвестиций* / Недосекин А. О. — СПб : Сезам, 2002. — 181 с.
10. Язлюк Б. *Формування фінансового забезпечення інвестиційних проектів у світлотехнічній галузі* / Борис Язлюк // *Наукові записки* : зб. наук. праць каф. екон. аналізу ТДЕУ. — Тернопіль, 2006. — Вип. 15. — С. 227-230.
11. Язлюк Б. О. *До питання оцінки інвестиційно-інноваційних проектів та ефективності моделі комплексної модернізації обладнання світлотехнічного виробництва* / Язлюк Б. О. // *Наука : теорія та практика — 2006 : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (21-31 серпня 2006 р.)*. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. — Т. 4 : Економічні науки. — С. 54-56.
12. Язлюк Б. *Методика оцінки економічної ефективності реальних інвестиційних проектів* / Язлюк Б. О. // *«Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна ідентичність та тенденції глобалізації»* : зб. тез доповідей Четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 лютого 2007 р.). — Тернопіль : Економічна думка, 2007. — Секція 5. — Ч. 2. — С. 595-597.

РЕЗЮМЕ

Язлюк Борис

Диверсифікація як залог інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств

Обосновано сутність і особенности використання диверсифікації інвестицій при формуванні інноваційних проектів. Определено принципы привлечения инвестиций в инновации.

RESUME

Yazlyuk Borys

Diversification as guaranty of investment development of enterprises

Grounded essence and features of the use of investments diversification at forming of innovative projects. Certainly principles of bringing in of investments in an innovation.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2010 р.